

aynen uygulanmıştır. Tırhala Sancak Beyi Ömer Bey sefer sırasında altmış üç cebelü getirirken Akşehir Beyi Ali Bey'in bir oğlu Anadolu'ya sefer olduğunda 300, Rumeli'ye sefer olduğunda elli cebelü ile gelirdi.

Aynı Ali Risâlesi'ne göre XVI. yüzyıl sonlarında timar sahipleri 3000 akçelik gelire karşılık bir cebelü, 10.000'den 20.000'e kadar olan gelirleri için üç cebelü çıkarırlardı. Subaşlar gelirlerinin her 4000 akçesi, zeâmet sahipleri ve sancak beyleri her 5000 akçesi için tam teçizatlı bir cebelü getirirlerdi. Böylece en düşük gelire sahip bir beylerbeyi 200-300, sancak beyi ise 100-150 cebelü ile sefere katılırdı.

XV. yüzyıla nisbetle XVI. yüzyılda askere olan ihtiyacın biraz daha artması cebelü sayısının da fazlaşmasına yol açtı. II. Bayezid devrinde cebelü sayısı 5372 olan Anadolu eyaletinde bu rakam 1560-1580'lerde 10.000'i aştı. XVI. yüzyılın sonlarına doğru sadece Anadolu eyaletinden 17.000, Rumeli eyaletinden ise 33.000 cebelü sağlanıyor ve böylece devlet hemen hiçbir masraf yapmaksızın önemli sayıda asker temin etmiş oluyordu. XVII. yüzyılın başlarına ait bir yoklama defterine göre zeâmet, timar sahipleri ve cebelülerin sayısı Anadolu kısmındaki eyaletlerde 373.890, Rumeli kısmındaki eyaletlerde ise 127.883 idi. Ayrıca Rumeli'de yaya-müsellemler statüsünde teşkilâtlanmış olan yörüklerin ve voynuk statüsündeki gayri müslimlerin sefer sırasında çıkardıkları "eşkin-ci"ye de cebelü denirdi.

Fâtihi kanununa göre cebelü mızrak, kılıç, ok, yay ve kalkan gibi silâhlar taşıyor, süvari olarak sefere katılırdı. Kanun hükümlerine göre bir sipahinin cebelüsü yolda firar ederse, sipahi onun yerine bedel olarak bir başkasını koymak mecburiyetinde idi. Yapılan yoklamalarda sipahiler ve cebelülerin teftişini doğrudan beylerbeyiler yürütürlerdi. Sipahi, cebelüsünü genellikle timar toprağındaki köy ahalisinden seçerdi. Köylerde özellikle **bennâk*** kayıtlı, evli ve çok az toprağa sahip olan veya hiç toprağı bulunmayan kişiler cebelü olarak tercih edilirdi. Nitekim 1463 tarihli *Ankara Sancağı Defteri*'nde bennâkler arasında kayıtlı "cebelü bennâk" tabiri bu durumun bir işareti olmalıdır (BA, MAD, nr. 9, vr. 18^b, 19^a). Ayrıca sipahinin kendi oğullarını veya yakınlarını da cebelü olarak götürdüğü düşünülebilir. Çünkü "ibtidâ"dan timara geçişte, savaşlarda büyük

yararlıklar gösteren cebelülerin şansları daha fazla idi.

Sadece normal timarlar değil aynı zamanda tasarruf bakımından bazı özelliklere sahip diğer timarlar da cebelü çıkartırlardı. Meselâ eşkincili mülk timara sahip olanlar cebelü çıkartmakla mükellef tutulmuşlardı. Bunların cebelüleri sefere gitmezse, timarlarının bir yıllık hasılatına devlet tarafından ek konulurdu. Ayrıca yurtluk ve ocaklık olarak temlik edilmiş sancak ve has sahipleri de belirli sayıda cebelü getirtmekte idiler. Münâvebe statüsündeki timarlar ise cebelü çıkartmakla yükümlü değillerdi. Yaşları küçük olan timar sahipleri sefere gidecek yaşa geldikleri vakit cebelü getirmekle mükellef tutulurdu. Sipahiler gelirleri karşılığı cebelü çıkartmazlarsa, kendilerinden "bedel-i cebelü" adı altında vergi talep edilirdi. Cebelü bedeli uygulaması hazinenin paraya olan ihtiyacı sebebiyle XVII ve XVIII. yüzyıllarda yaygınlaştırılmıştır. Yeni savaş tekniklerin ortaya çıkması ve timar sisteminin giderek bozulması sonucu bu askerî teşkilât zamanla önemini yitirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MAD, nr. 9, vr. 18^b, 19^a, 75^b, 187^a; nr. 10, vr. 1^a, 140^b; nr. 14, vr. 181^b, 191^b, 120^b, 203^b; nr. 66, vr. 11^b, 14^b; nr. 241, vr. 27^a, 29^a; BA, TD, nr. 370, s. 96; *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid* (nşr. Halil İnalçık), Ankara 1954, s. 1-120; Aynı Ali Efendi, *Kavânin-i Âli-i Osmân*, s. 39, 40, 43, 47; Avnî Ömer Efendi, "Kanûn-i Osmânî Mefhûm-i Defter-i Hakânî" (nşr. İ. H. Uzunçarşılı), *TTK Belleten*, XV/59 (1951), s. 390; *Kitâb-ı Müstetâb* (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1974, s. 15-16; *Moğolların Gizli Tarihi* (trc. Ahmet Temir), Ankara 1986, s. 147; P. Rychart, *State of the Ottoman Empire*, London 1668, s. 172-183; *Kanunnâme-i Âli-i Osmân* (nşr. Mehmet Ârif, TOEM ilâvesi), İstanbul 1329, s. 11-13; *Code de Lois Coutumières de Mehmet II: Kitâb-ı qavânin-i 'Osmânî* (nşr. N. Beldiceanu), Wiesbaden 1967, vr. 9^b-10^a, 11^b-12^a; V. P. Mutafçieva — Str. Dimitrov, *Sur l'état du système des timars, des XVIIe-XVIIIe ss.*, Sofia 1968, s. 26, tablo IV; Doerfer, *TMEN*, I, 284-286; N. Beldiceanu, *XIV. yüzyıldan XVI. yüzyıla Osmanlı Devletinde Timar* (trc. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara 1984, s. 36-37, 88, 90; İlhan Şahin, "Timar Sistemi Hakkında Bir Risale", *TD*, XXXII (1979), s. 911-921; Tuncer Gülensoy, "Cebe Adı Hakkında", *Atsız Armağanı*, İstanbul 1976, s. 257-265; O. F. Sertkaya, "Kelime Dağarcığımızdan (2): CEBELÜ 'zırlı' ve YALANAÇ ~ YALIÑAÇ 'Çıplak'", *TDI*, LVI/439 (1988), s. 2-3; Ömer Lütfi Barkan, "Timar", *İA*, XII/1, s. 289; Halil İnalçık, "Djebeli", *EİT* (İng.), II, 528-529; a.mlf., "Cebelî", *UDMİ*, VII, 106-107. FERİDUN EMECEN

CEBELÜHÂRİS

(bk. AĞRI DAĞI).

CEBERT

(الجبرت)

Habeşistanlı
müslümanlara verilen isim.

Cebert veya Cebere esas olarak, Kuzey Somali'de liman şehri Zeyla'nın batısında kalan ve Evfât diye bilinen bir bölgenin adıdır. Daha sonra Güney Habeşistan'daki (Etiyopya) müslüman emirliklerinin hepsine, nihayet bütün Habeşistan müslümanlarına cebert denilmiştir. Daha yaygın olarak Cebertî şeklinde nisbet ekiyle kullanılan bu kelime ne tarihî ne de modern anlamda bir milletin etnik adıdır (bk. Trimmingham, s. 150-153). Habeşistanlı hıristiyanların Arap yarımadasındaki müslümanlara da cebert demeleri, bunun genel anlamda "müslüman" karşılığında kullanıldığını göstermektedir.

Habeşistan kaynaklarına göre cebert, Etiyopya dilinde "Tanrı'nın hizmetçileri" mânâsına gelen *gabir* kelimesinin çoğulu *agbert*ten alınmıştır. Habeşistanlı hıristiyanlar günümüzde müslümanlara Amhari dilinde *ëslâm* (çoğulu *ëslâmoç*) derler.

Habeşistan'ın dağlık bölgelerinde dağınık, küçük gruplar ve aileler halinde yaşayan Cebertîler, etnik ve dil bakımından hıristiyan komşularından ayırt edilemezler. Tigre (Tigrai) dilini konuşan Cebertîler'in çoğunluğu ise Eritre eyaleti ve oranın başşehri Asmara'da yaşamaktadırlar.

Cebertîler'in en önemli kolu, Hz. Osman'ın ve Habeşistan'a ilk hicret edenler arasında bulunan hanımı ile Hz. Peygamber'in kızı Rukiyye'nin ve diğer muhacirlerin soyundan geldiklerini iddia ederler. Aslında bunlar, İslâm'a davetle meşgul olmuş ve Tigre'deki türbesi Cebertîler tarafından kutsal bir yer sayılan Mağribli Şeyh Âdem el-Kinânî'nin soyundandırlar. Soylu bir aileden geldiklerini iddia eden Serâi'deki Adî Hâi'de yaşayan Cebertîler diğer Cebertîler yanında büyük ve şerefli bir mevkiye sahiptirler.

Cebertîler'den bazıları, hicrî birinci yüzyılda, Hz. Peygamber'in Habeşî bir sahâbisi olan ve bugün Tigre'deki türbesi hâlâ önemli bir ziyaret yeri kabul edilen Ahmed en-Necş sayesinde müslüman olduklarını söylerler. Diğer grupların özellikle ziraatçı köylerin İslâm'a dönüşü ise Güneydoğu Habeşistan'daki müslüman devletlere ve İmam Ahmed el-Mücâhid'in

akınlarına kadar uzanır. Bunların dışında ticarî merkezlere yerleşmiş ve Habeşî dil ve geleneklerini benimsemiş müslüman tüccar ailelerden gelenler de vardır. Seyyahlar bu bölgede İslâm'ın başarısını buradaki müslümanların ahlâklı, aktif ve enerjik oluşlarına bağlamaktadırlar. Afrika'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi burada da İslâm'ın yayılmasında ticaretin de rolü büyük olmuştur.

Genel olarak Ceberterler çevrelerindeki hıristiyanlarla iyi ilişkiler içerisinde yaşarlar. Zira aynı dili konuşmaktadırlar ve büyük ailelerin çoğu evliliklerle birbirine akraba olmuşlardır. Hatta aynı kabileden hem müslüman hem de hıristiyanlar bulunmaktadır. Kuzeydoğu Afrikalı birçok müslüman topluluktan daha yüksek bir hayat seviyesine sahip olan Ceberterler dinî yaşayışlarında fazla hassas değildirler. Oruç ve namaz konusunda yeterince duyarlı olmadıkları gibi hacca da önem vermezler; içlerinde pek az kimse hacca gitmiştir. Şahıs ve aile hukuku ile ilgili hususlarda şer'î hükümlere uymakla birlikte bu sahadaki uygulamalarda âdet ve geleneklerinin tesiri de büyüktür. Köyün reisi şeyh diye adlandırılır ve fikhî konularda hüküm verir. Bunun dışında pek çok köyde genellikle Kur'an kurslarında hoca olan ve mescidlerin imamlığını yapan kadılar bulunur. Mezhep bakımından halk Şâfiî ve Mâlikî'dir, az da olsa Hanefîler'e de rastlanır. Âdem el-Kinânî Ceberterler arasında Sâmaniye tarikatını yaymıştır. Kahire'ye göç edip orada Ezher'de Ceberteriyeye revakında ilim tahsil etmiş aslen Habeşistanlı ve Ceberterî nisbesiyle bilinen pek çok âlim vardır. Tanınmış tarihçi Abdurrahman b. Hasan el-Cebertî (ö. 1240/1825), *ʿAcâʾibü'l-âşâr*'ında bu âlimlerden bahseder. 1983 tahminlerine göre Etiyopya'da 207.000 Ceberterî yaşamaktaydı (*Muslim Peoples*, II, 887, 918).

BİBLİYOGRAFYA :

Cebertî, *ʿAcâʾibü'l-âşâr*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Fâris), I-III; J. S. Trimmingham, *Islam in Ethiopia*, London 1952, s. 30, 78, 103, 113, 147, 150-153, 227, 247; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 574-575; E. Ullendorff, *The Ethiopians*, Oxford 1973, bk. İndeks; a.m.f., "Djabart", *El²* (İng.), II, 355; Cen-giz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyâleti*, İstanbul 1974, s. 23-29, 134-135; Muhammed Abdullah en-Nakire, *İntişârü'l-İslâm fî Şarķi İfrîkiyye ve münâhedâtü'l-Ġarbi leh*, Riyad 1402/1982, s. 226-239, 276-278; *Muslim Peoples*, I, 345-349; II, 887, 918; E. Mittwoch, "Cebert", *İA*, III, 39; Yusuf Halaçođlu, "Ahmed el-Mücâhid", *DİA*, II, 109.

MEHMET AYKAÇ

CEBERTİ, Abdurrahman b. Hasan

(عبدالرحمن بن حسن الجبترى)

(ö. 1240/1825)

ʿAcâʾibü'l-âşâr adlı eseriyle meşhur Mısırlı tarihçi.

1167 (1753-54) yılında Kahire'de doğdu. Ataları Habeşistan'ın Cebert bölgesinden geldikleri için kendisi de Cebertî nisbesiyle şöhret buldu. Mensup olduğu Cebertî ailesi Hanefî mezhebinde ve İslâm'a çok bağlı kimseler olarak tanınmıştır. Hac için veya *mücâvir** olarak Medine ve Mekke'ye yürüyerek gelmeleriyle meşhur olan bu aileye mensup âlimlerin Mescid-i Nebevî'de, Harem-i şerif'te ve Ezher'de ders verdikleri üç revak vardı. Babası Şeyh Hasan da Ezher âlimlerindendi. Cebertî on bir yaşında iken Kur'an-ı Kerim'i ezberledi. Babası oğlunda kabiliyet gördüğü için onun yetişmesine özen gösterdi. Ona büyük bir servet, kıymetli hocalar, öğrenciler ve devlet ileri gelenlerinden meydana gelen çok iyi bir çevre bıraktı. Cebertî Ezher'den mezun olduktan sonra astronomi, matematik, geometri alanlarındaki bilgisini arttırdı. Osmanlı Veziri Ko-

Abdurrahman b. Hasan el-Cebertî'nin *ʿAcâʾibü'l-âşâr fi'l-terâcim ve'l-aĥbâr* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Yahyâ Tevfik, nr. 275)

ca Yüsf Paşa Cebertî'nin astronomi alanındaki engin bilgisine vâkıf olup ona takvimler hazırlattı ve bundan dolayı kendisini ödüllendirdi. Cebertî iyi yetişmiş Ezher âlimlerinin geleneğine uyarak öğretim halkaları teşkil etti, öğrenci yetiştirmeye önem verdi. Napolyon Mısır'ı işgal edince onu ülke yönetiminde bir vasıta olarak kullandığı âyan ve eşraf divanına üye tayin etti. Mehmed Ali Paşa'nın saray muvakkiti olarak da görev yapan Cebertî Hanefîler'le ilgili iftâ dairesine de nezâret etti.

Cebertî Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya baştan beri cephe aldı ve ölümüne kadar muhalefетini sürdürdü. 1822'de oğlu Halîl öldürüldü. Bu konuda birçok söylenti çıktı ve olayın, Cebertî'nin Mehmed Ali Paşa'nın idaresini tenkit etmesiyle ilgili olduğu dedikoduları yayıldı. Bu olaydan duyduğu büyük üzüntü sebebiyle Cebertî'nin gözleri görmez oldu, evine kapandı, vefatına kadar böyle kaldı. Onun bir suikasta kurban gittiği de söylenir. Cebertî ilmî usullere riayet eden objektif bir ilim adamı idi.

Eserleri. 1. *ʿAcâʾibü'l-âşâr* fi't-terâcim ve'l-aĥbâr*. 1688'den 1821'e kadar meydana gelen olayları ihtiva eden dört ciltlik bir Mısır tarihidir (Bulak 1297). 2. *Mazharü't-takdîs (Muzhirü't-takdîs) bi-zehâbi (zevâli) Devleti'l-Fransîs*. Cebertî Mısır'ın Fransızlar tarafından işgalini (1798-1801) konu alan bu eserini 1216'da (1801-1802) tamamlayarak Osmanlı Veziri Yüsf Paşa'ya ithaf etti. Kitabında kendisinin Fransızlar'la ilişkisinden, General Menou zamanında divanda üye olduğundan söz etmediği gibi *ʿAcâʾibü'l-âşâr*'daki fikirlerinin aksine Napolyon Bonapart'ı ve Fransızlar'ı küçük düşürücü tenkitlere, Osmanlılar'ı, padişah ve veziri öven ifadelere yer verir. Osmanlı Veziri Yüsf Paşa İstanbul'a dönüşce eseri III. Selim'e sundu. Eser padişahın isteği üzerine Hakimbaş Mustafa Behcet Efendi tarafından Türkçeye tercüme edildi. 1807 yılında tamamlanan tercüme *Târîh-i Mısır* adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1282). *Mazharü't-takdîs* Mütercim Âsim Efendi tarafından da tercüme edilmiş (*Osmanlı Müellifleri*, I, 377), ayrıca Alexandre Cardin eseri Fransızca'ya çevirmiştir (*Journal d'Abdurrahman Gabartî pendant l'occupation française en Egypte*, İskenderiye 1835, Paris 1838). Muhammed Atâ *Mazharü't-takdîs*'in Arapça orijinalini *Yevmiyyätü'l-Cebertî* adıyla iki cilt halinde neşretmiştir (Kahire 1958).